

Prikazi, ocjene

Samir Bajrić, *Linguistique, cognition et didactique. Principes et exercices de linguistique–didactique*, Presses de l'Université Paris–Sorbonne (PUPS), Paris, 2009, 301 str.

Autor ove knjige ugledni je francuski lingvist srednjega naraštaja, profesor na Sveučilištu Paris–Sorbonne i na nekoliko drugih francuskih sveučilišnih institucija. Uoči srpske agresije na Hrvatsku i opsade Zadra studirao je na Sveučilištu u Zadru, a zatim je studije nastavio na sveučilištima u Francuskoj. Kao dobar poznavatelj nekoliko jezika, kao stranac koji je temeljito svladao francuski na njegovim različitim uporabnim razinama, nije promaknuo pozornosti vodećih francuskih sveučilišnih profesora lingvista pa mu je ubrzo bila povjerena i nastava francuskoga jezika za strance. Sada predaje i istražuje francusku lingvistiku (posebno primijenjenu), opću i poredbenu lingvistiku te »didaktolingvistiku« (na ovaj ćemo se naziv još vratiti).

Premda neki praktičari u poučavanju (stranih) jezika gotovo sustavno zanemaruju lingvističku teoriju, lingvisti u užem smislu te riječi bave se i teorijskom lingvistikom i pitanjima stjecanja (što se u hrvatskom najčešće izražava rusizmom: »usvajanja«) jezičnih znanja i vještina. Rijetki su veliki lingvistički teoretičari koji dužnu pozornost nisu posvetili također procesima učenja jezika. Polazeći odatle, opirući se o bogato nasljeđe francuske lingvistike na tom polju (É. Benveniste, A. Martinet, G. Guillaume, L. Tesnière i dr.), profesor Bajrić insistira ne samo na potrebi sustavnoga teorijskog proučavanja procesa učenja i poučavanja jezika, nego se u ovoj knjizi zalaže za nužnu dihotomiju: *jezične činjenice ~ činjenice učenja/poučavanja jezika*, što bi se u znanostima o jeziku trebalo pokazati plodonosnim. Kako bi se u proučavanju zahvatili problemi učenja jezika u vrlo širokom interdisciplinarnom kontekstu, autor probleme promatra s tri različita stajališta: sa stajališta lingvistike (kako sa stajališta onoga što se tiče općeljudske sposobnosti za jezičnu komunikaciju, svojstvene ljudskoj vrsti, tako i što se tiče konkretnih ljudskih jezika), sa stajališta jezične didaktike (heuristička dimenzija sadržana u procesu stjecanja jezičnih znanja i vještina te učenja/poučavanja jednoga ili više jezika) te sa stajališta kognicije, tj. spoznavanja i stjecanja znanja (zbog onoga što povezuje mentalne strukture i znanja stečene u jednome posebnom jeziku, a koja se eventualno mogu iz jednoga jezika prenijeti u drugi preko međujezičnih dodira).

Između tih triju sastavnica postoji hijerarhijski odnos: lingvistička je sastavnica najvažnija, lingvistička analiza nalazi se u pozadini poučavanja jezika (poučavanje francuskoga strancima, kako je isticao Tesnière, zbog neprestana nužnog uspoređivanja među jezicima, dragocjena je škola opće lingvistike), a u pozadini lingvističke analize jesu kognitivne strukture ljudskoga mozga. Iako ne postoji idealan uzorak metode za poučavanje/učenje jezika, svakoj metodi potrebna je teorijska osnova, a praktičarima koji jezike poučavaju nužna je izobrazba u lingvistici. U svezi između lingvistike i poučavanja jezi-

ka kognitivistička je sastavnica važna zato »što se objašnjava onako kako se uspjelo razumjeti«, a »razumije se onako kako se uspjelo promatrati«. Svjestan činjenice da kod praktičara (u »metodici nastave stranih jezika«) posvuda pomalo postoji otpor »lingvistizaciji« metodike i otpor interpretativnim modelima koji poučavanje jezika približuju lingvističkoj teoriji, autor pitanje poučavanja jezika ne želi svesti jednostavno na praktičnu razinu (na metodu i tehniku poučavanja, na голу »metodiku«), nego želi znanstveno proučavati kognitivne procese svojstvene »usvajanju« i učenju jezika, želi proučavati i jezik i govornika koji govori i uči jezik, nastoji opisati okolnosti koje omogućuju misliti na drugom jeziku itd. Po tom je knjiga ponajprije teorijska, a »praktičnu« dimenziju daju joj među ostalim i sustavne vježbe, s ispravicima i bez njih, koje se navode iza svakoga cjelovitog razdjela (ukupno 24 vježbe okupljene na kraju, razvrstane u 7 skupina na kraju pojedinih poglavlja). Zbog svega što je gore rečeno, termin *linguistique–didactique* nismo preveli na hrvatski doslovno (kao lingvistika–didaktika), ni nazivom jezična didaktika (koji je u hrvatskom već zauzet), ni nazivom metodika nastave (stranih) jezika koji je u hrvatskom mnogo uži i neodređeniji, nego nazivom *didaktolingvistika*.

Osim Proslova i Uvoda na početku te Bibliografije na kraju, knjiga se sastoji od tri dijela (1. i 3. dio sadrže po dva, a 2. dio 3 poglavlja; ukupno je 7 poglavlja u nizu) te Zaključka. Da bi se o stvarima moglo govoriti nedvosmisleno, potrebno je točno definirati pojmove i razgraničiti nazive (termine) kojima će se baratati. Zato u 1. razdjelu 1. poglavlja (1. dio) autor iz mnoštva definicija lingvistike, jezične didaktike (lingvodidaktike) i kognitivnih znanosti izlučuje one elemente koji su nesporni i donosi definicije na kojima će se temeljiti potonja analiza. Posebno ispituje odnos između lingvistike kao znanstvene discipline i lingvodidaktike (didaktike jezika), da bi se potom založio za novu posebnu disciplinu, *didaktolingvistiku* (franc. *linguistique–didactique*), koja bi se bavila proučavanjem veze između ljudskoga jezika (franc. *langage*) i učenja (/»usvajanja«) pojedinih jezika (franc. *langues*). »Između ovoga dvoga nalazi se jezična analiza koja osigurava ulogu kognitivne poveznice (franc. *connexion*) bez koje ne bi bili mogući ni usporedba ni razlikovanje među različitim strukturama. Ako pri učenju jezika prelazimo od jedne strukture (jezičnog oblika) na drugu, upravo nam jezična analiza omogućuje razlikovati franc. *pont* i *bon*, ili pak franc. *bon* i tal. *buono*« (str. 21). Razmatrajući pitanja kako se jezik poučava i kako se jezik uči, autor ističe kako za razumijevanje toga procesa nije dovoljno baratati samo strukturalnom analizom, nego se valja oslanjati također na analizu sociolingvističkih i psiholingvističkih elemenata (navode se sheme, str. 22., i zanimljivi primjeri iz nekoliko jezika, str. 23–24.).

Za cijelo potonje izlaganje bitan je 2. razdio 1. poglavlja (1. dio) u kojem se sustavno raščlanjuje značenje termina koji su se do sada rabili u jezičnoj didaktici (i lingvistici). Upozorivši na to kako su mnogi nazivi u jezičnoj didaktici (i lingvistici) vrlo neodređeni, polivalentni, ovisni o situaciji, približni i sl. (npr. *apprenant* – učenik, *étranger* – strani, stranac, *Français* – Francuz, *locuteur natif* – izvorni govornik, *langue source* – jezik izvor ili ishodišni jezik, *langue maternelle* – materinski jezik, *langue de départ* – polazišni jezik, *langue cible* – ciljni jezik, *langue étrangère* – strani jezik, »interlangue« – »međujezik«), autor

smatra da treba predložiti sustav novih naziva. Tako se ističe da u jezičnom smislu Francuz (kao građanin Francuske) nikako nije jedinstvena kategorija (jednojezični Francuzi i frankofoni francuski Baski, Alzašani ili Korzikanci koji su dvojezični, koji su također Francuzi) koju bi bilo nužno lučiti od frankofonih Švicaraca, Belgijanaca ili pak Kanadana; izvorni govornik može se prestati biti u određenim okolnostima; realnija je kategorija drugačiji, različit jezik nego strani jezik itd. Opirući se na francusku tradiciju (djelomično G. Guillaumea), autor predlaže nove termine koji bolje odgovaraju realnim situacijama: mjesto *apprenant*, *étranger* predlaže *locuteur non confirmé* – nepotvrđeni ili neovjereni govornik; mjesto *Français*, *locuteur natif* predlaže *locuteur confirmé* – potvrđeni ili ovjereni govornik; mjesto *langue cible*, *langue étrangère* – *langue in posse* (jezik u kojem govornik jedva nešto prepoznaje); mjesto *interlangue* – *langue in fieri* (jezik na kojem se može komunicirati na različitim stupnjevima, ali za koji ne postoji kod govornika razvijen jezični osjećaj); mjesto *langue source*, *langue maternelle*, *langue de départ* – *langue in esse* (jezik za koji govornik ima odgovarajuću gramatičku intuiciju i visok stupanj jezičnoga osjećaja). Polazeći od tih pojmovnih i terminoloških okvira, istražuju se u idućem razdjelu problemi govorenja jezika (komunikacijska i druge funkcije), njegova poučavanja i poznavanja, a posebno se razmatra pojam jezične neotenijske. Ističe se semantička i kognitivna uloga u procesu komunikacije, razmatra se pitanje konvencionalnoga značenja, koje od jezika do jezika varira, govori se o tom odakle dolaze kognitivni sadržaji i kako se stječu, itd., da bi se istaknula važnost kognicije (kognitivnih funkcija) za didaktolingvistiku (*didactique-linguistique*) te posebno razmotrila pitanja ciljeva poučavanja (nastave) jezika koja se redovito odvija u artifičijalnim i improviziranim uvjetima koji jedva mogu, u kulturnom i komunikacijskom smislu, podsjećati na stvarne komunikacijske situacije. U takvim okolnostima dolazi se do pojma jezične neotenijske (nedovršenosti, nedostatnosti, nedoradenosti, nepotpunosti); neovjereni/nepotvrđeni govornik izraz je nedovršenosti i nepotpunosti, a praznine i nedostaci u jezičnom znanju (koji su i rezultat samo knjiškoga učenja) mogu se ukloniti uranjanjem u jezik, tj. u stvarne i prirodne komunikacijske situacije jezika koji se uči, jer neovjereni/nepotvrđeni govornik koji i pristojno govori nekim jezikom ne mora posjedovati jezični identitet ovjerenoga/potvrđenoga govornika. Jezična neotenijska označavala bi »nedovršena govornika«. Autor zaključuje da naučiti drugi jezik znači stvari poznavati (upravo spoznavati, u kognitivnom smislu) u tom drugom jeziku, jer nam drugi jezik pruža drugu viziju svijeta, daje nam drugi način bitka. Govoriti jedan jezik znači biti (postojati) u tom jeziku. Na kraju 1. poglavlja donose se dvije ispravljene i dvije neispravljene vježbe (s primjerima, kao i u osnovnom tekstu, iz različitih jezika, pa i iz hrvatskoga) koje čitatelju nude mogućnost da provjeri ono što je pročitao.

Polazeći od stajališta filozofije jezika, psihologije, kognitivne lingvistike i srodnih disciplina, u onome što slijedi nastoji se doći do objektivnih kriterija s pomoću kojih se može utvrditi, kako za jednojezične tako i za dvojezične govornike, što to znači »dobro« govornik ili »loše« govornik neki jezik. Razmatraju se zatim pitanja vezana uz problem konceptualizacije u drugom jeziku (drugim jezicima) koja se nužno nadograđuje na već postojeće koncepte prvoga

jezika. Pritom valja imati na umu da se jezik uči zato da bi se govorio, ali da se proces komunikacije (između govornika i slušatelja) nikako ne da svesti jedino na lingvističku ili na logičku razinu, »jer je u biti riječ o egzistencijalnoj situaciji«. Budući da govoriti drugi jezik znači drugačije doživljavati svijet, »biti drugi«, ta se razmatranja tiču i prevodenja. Potom se razrađuju pojam jezičnog ponašanja (*comportement linguistique*), ili posebnoga viđenja svijeta o kojem i u kojem se komunicira, i njegove kognitivne sastavnice. Mogućnosti jezika uvjetovane su zajednicom i kulturom. Zbog razlika među jezicima (ono što je u jednom jeziku središnje može biti marginalno u drugom) učenje novoga jezika ne svodi se samo na učenje jezičnih oblika, a da bi se uspješno učio drugi jezik, potrebno se osloboditi kategorija i struktura prvoga jezika. U tim se okvirima proučavaju procesi učenja (drugoga) jezika te uvjeti koje je nužno zadovoljiti kako bi se učenik razvio u ovjerenog govornika u drugom jeziku (živjeti u tom jeziku, biti u tom jeziku). Ističe se kako nijedan jezični tečaj ne može stvoriti ozračje stvarnih jezičnih situacija, on samo može smanjiti otklon između života i učenja. Ističe se kako nije isto vladati nekim jezikom i biti u nekom jeziku. Razmatra se potom pitanje kognicije u jeziku in fieri. Što se jezici i jezične kulture među sobom više razlikuju, to je teže premostiti psiholingvističke prepreke u obliku jezičnih i kulturnih interferencija. Navode se dobro izabrani ilustrativni primjeri i klasificiraju tumačenja. Na kraju se ističe da kognicija u jeziku in fieri dolazi u različitim stupnjevima.

U drugom dijelu knjige proučavaju se kognitivni procesi u jezičnoj raznolikosti (subjektivnost i predodžbe/predočivanje te metapredodžba/metapredočivanje; volja/htijenje za kazivanje, za izricanje; tišina /šutnja/ u jeziku; unutarjezični i izvanjezični humor), zatim važnost jezične analize za učenje jezika (razlika između »usvajanja« /nesvjesnoga stjecanja jezičnih znanja i vještina/ i učenja jezika; pojam pogrješke i zabune (*franc. faute i erreur*); jezične razine i njihova važnost u učenju jezika; pitanja dvojezičnosti, osobito u vezi s učenjem jezika; fonetičke interferencije i emfatičke intonacije) te pitanja sintakse i semantike u jeziku in fieri (oprjeka između glagola i imena, red riječi, pitanje negacije; dvosmislenost fraza i teorija učenja; pitanje uzvika /interjekcija/ kao »nenaučljivih« riječi). Redom smo ovdje nabrojili teme koje čitatelja mogu zanimati iako ih mi na ograničenom prostoru ne možemo prikazati. Zato ćemo se ograničiti samo na kratak i usputan prikaz nekih od spomenutih elemenata. U definiciji mentalnih svojstava koja karakteriziraju ljudsko biće, predodžbe/predočivanje i metapredodžbe/metapredočivanje pridružuju se subjektivnosti i dopunjuju je. Subjektivnost, predodžba (o onome što postoji u situaciji) i metapredodžba (o onome što bi moglo biti, predodžba o predodžbi) okosnica su ljudske kognicije, na temelju koje se čovjek razlikuje od životinjskih vrsta. Volja za kazivanjem (*franc. le vouloir-dire*) u didaktolingvistici je skup elemenata mentalnoga reda s pomoću kojih se govornik potiče na izbor takve i takve enuncijacije (*le dire*) i izričaja (*le dit*) prije negoli kojega drugoga. Naši nas jezici obvezuju da stvari kažemo ili prešutimo. Zato pri učenju jezika treba znati i voditi računa i o tome što u kojem jeziku valja eksplicitno reći, što pak prešutjeti (oprjeka: reći~ne reći). Slično je i s humorom na danom jeziku. Razumijevanje humora na danom jeziku znak je visokog stupnja ovladavanja jezikom, jer ono osim jezičnih

struktura zahtijeva i razumijevanje kulturnih elemenata. »U nekom se jeziku ne može biti [govoriti ga] prije nego se na njem može smijati« (bez obzira na to što postoje različite vrste humora koje u različitom stupnju ovise o jeziku). Za procjenu jezičnih kompetencija važna je razlika između »usvajanja« jezika (nesvjesnoga stjecanja jezičnih znanja i vještina) i njegova učenja kao svjesnoga čina (koji uključuje i stjecanje znanja o jeziku). Otkloni od jezičnih normi (osobito normi standardnoga jezika) očituju se kao pogreške i kao zabune (*fautes et erreurs*). No i pritom valja voditi računa o otklonima od norme i otklonima od uporabe (*uzusa*). Autor to ilustrira nizom izvrsno odabranih i analiziranih primjera. Izlaže se i o jezičnim razinama (obično: njegovana, srednja, pučka i vulgarna), koje treba dobro poznavati kako bi se među njima moglo birati onako kako to biraju ovjereni govornici. Pri institucionalnom učenju jezika obično se počinje s neutralnom, srednjom razinom.

Treći dio knjige posvećen je, posebno za potrebe didaktolingvistike, revalorizaciji lingvističke teorije velikoga francuskoga zaljubljenika u jezike i poliglota, Luciena Tesnière (1893–1954), koji se godinama bavio poučavanjem jezika (posebice francuskoga), a na tom je iskustvu izgradio svoju impozantnu lingvističku teoriju (sintaktičko–semantičku). Nakon smrti Tesnière je ostao gotovo zaboravljen. No posljednjih desetljeća francuski su lingvisti, istražujući njegovo djelo, otkrili u njem velikog i originalnog istraživača jezika, a prof. Bajrić sustavno izlaže kako se Tesnièreova sintaktička (i semantička) analiza plodotvorno danas može primijeniti u didaktolingvistici.

Knjiga prof. Samira Bajrića pisana je u najboljem duhu kartezijanske (descartesovske) tradicije: organizirana je metodički i racionalno, izlaganje metodički i racionalno slijedi logičnu nit, a dokazi se izvode s pomoću provjerljivih argumenata. Poznavanje različitih jezika, suveren uvid u suvremene lingvističke teorije te široka opća (humanistička) kultura omogućili su autoru da napiše ključno djelo za suvremenu didaktolingvistiku. No odmah treba upozoriti da nije riječ o knjizi koja bi se mogla upotrijebiti kao udžbenik onoga što se kod nas razumijeva pod nazivom »metodika nastave (stranih) jezika«. To je priručnik u kojem će svaki praktičar (nastavnik jezika) naći sustavna lingvistička, sociolingvistička, psiholingvistička i dr. objašnjenja za sve one procese o kojima treba voditi računa kako u procesu prirodnoga i nesvjesnoga stjecanja (»usvajanja«) jezika tako i pri institucionalnom učenju i poučavanju jezika. Knjiga upozorava na mnoge stereotipe kojima se u praksi barata, kao i na mnoge činjenice koje se u praksi rado previde ili zaborave, a na štetu učenja i učenika. Knjiga je pisana racionalno i jasno, ali je za njezino čitanje nužna koncentracija i određen napor, jer je oslobođena suvišnih ponavljanja i uobičajene sadržajne redundancije. Ne samo jezični praktičari (nastavnici i prevoditelji) i didaktolingvisti nego i lingvisti općenito mogu ovom knjigom obogatiti svoja znanja i spoznaje. Zato bi toplo trebalo preporučiti da se knjiga prevede i objavi na hrvatskome. Samo valja imati na umu da prevoditelj mora biti vrstan poznavatelj francuskoga, dobro upućen u (opću) lingvistiku i suvereno se služiti hrvatskim izrazom općenito i nazivljem posebno.

August Kovačec